

ROBERT SZCZERBIŃSKI¹, KRYSZYNA MAKOWSKA², PIOTR GRZEGORZ SZCZESIUL³

DOŻYWIANIE UCZNIÓW W SZKOŁACH WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO W 2003 ROKU

GIVING OUT EXTRA MEALS TO CHILDREN AT SCHOOL IN THE DISTRICT OF PODLASIE IN YEAR 2003

¹ Powiatowa Stacja Sanitarno – Epidemiologiczna w Sokółce
16-100 Sokółka ul. 1-go Maja 13A
Dyrektor: R. Szcerbiński
e-mail: rbkl@poczta.fm

² Wojewódzka Stacja Sanitarno – Epidemiologiczna w Białymstoku
Dyrektor: S. Kuroczycki-Saniutycz

³ Prywatna praktyka lekarska Nowe Aleksandrowo

W pracy przedstawiono ocenę dożywiania uczniów w czasie pobytu w szkole w województwie podlaskim w oparciu o dane stacji sanitarno-epidemiologicznych szczebla powiatowego za 2003 rok.

WSTĘP

Prawidłowe żywienie należy do najważniejszych czynników środowiskowych wpływających korzystnie na stan zdrowia dzieci i młodzieży, ich zdolność do uczenia się, aktywność ruchową, samopoczucie i zachowania emocjonalne. Dzieci i młodzież stanowią grupę najbardziej wrażliwą na skutki nieprawidłowego żywienia. W tym wieku szczególnie silnie ujawniają się niekorzystne zmiany w rozwoju somatycznym, spowodowane niedoborami lub wadliwie zbilansowanym żywieniem. W dzieciństwie i wczesnej młodości najłatwiej kształtować właściwe nawyki żywieniowe. Dzieci i młodzież, zgodnie z zasadami racjonalnego żywienia, powinny spożywać regularnie 5 posiłków w ciągu dnia z częstotliwością nie większą niż co 4 godziny. Zbyt długie przerwy pomiędzy posiłkami powodują uczucie głodu, które obniża zdolność do koncentracji uwagi, pogarsza nastrój i samopoczucie, co wpływa ujemnie na proces nauczania.

Przeprowadzane badania wśród dzieci i młodzieży wskazują, że prawie 3/4 populacji w mieście i na wsi spożywa od 5 do 6 posiłków w ciągu doby. Pozostałe spożywają zazwyczaj 3-4 posiłki, a nieliczny odsetek dzieci spożywa mniej niż 3 posiłki dziennie. Pobyt uczniów poza domem, w szkole lub w drodze do szkoły wynosi ok. 5-6 godzin, natomiast uczniów dojeżdżających nawet 8-10 godzin. Dlatego organizowanie różnych form dożywiania w szkołach powinno być integralną częścią procesu nauczania i wychowania [6].

Celem pracy była ocena korzystania uczniów z różnych form dożywiania w różnych typach szkół w województwie podlaskim w 2003 roku.

MATERIAŁ I METODY

Materiał stanowiły sprawozdania MZ 53 za 2003 r. z działalności w zakresie higieny dzieci i młodzieży, sprawozdania uzupełniające za 2003 r. w zakresie wydawania w placówkach napojów mlecznych, organizowania wspólnych śniadań oraz punktów sprzedaży oferujących produkty spożywcze w szkołach, sporządzone przez Powiatowe Stacje Sanitarno-Epidemiologiczne województwa podlaskiego.

Zebrane dane w ww. sprawozdaniach dotyczą 93% szkół w województwie podlaskim, które zostały skontrolowane w 2003 roku.

WYNIKI

Na terenie województwa podlaskiego ciepłe posiłki były wydawane jako posiłki pełne i posiłki jednodaniowe. Pełne posiłki wydawało 21,95% szkół, a posiłki jednodaniowe 7,66% szkół (Tab. I). Najwyższy odsetek szkół wydających ciepłe posiłki stwierdzono w gimnazjach – 40,8% (posiłki pełne) i 9,18% (posiłki jednodaniowe) oraz w szkołach podstawowych – 30,8% (posiłki pełne) i 11,6% (posiłki jednodaniowe). Zarówno w gimnazjach jak i szkołach podstawowych częściej oferowano posiłki pełne niż posiłki jednodaniowe. Ogółem z pełnych posiłków korzystało 20,15% uczniów, a z posiłków jednodaniowych 4,36% uczniów. Najwyższy odsetek uczniów korzystających z posiłków pełnych stwierdzono w szkołach podstawowych (26,37%) oraz gimnazjach (19,82%). W szkołach policealnych/pomaturalnych pomimo, że szkoły nie oferowały ciepłych posiłków ich uczniowie (6,79%) korzystali z posiłków pełnych w innych placówkach. Najwyższy odsetek uczniów korzystających z posiłków jednodaniowych stwierdzono w filiach szkół podstawowych, co wynika z braku warunków do przyrządzania pełnych posiłków.

Z ofertą wydawania napojów wystąpiło 264 szkół, co stanowi 36,01%. Najczęściej napoje podawano w filiach szkół podstawowych (67,56%) i szkołach podstawowych (43,6%), rzadziej w gimnazjach (10,71%). Natomiast w szkołach o wyższym poziomie kształcenia nie oferowano napoju uczniom.

Napoje mleczne oferowano w ciągu całego roku w 1,36% (707) szkół, a w okresie zimowym w 0,27% (108) szkół. Z oferowanych napojów w ciągu całego roku korzystało 0,47% uczniów, a tylko 0,07% uczniów w okresie zimowym. Szczegółowe dane przedstawia Tabela II.

Wspólne śniadania w szkołach w województwie podlaskim w 2003 roku organizowane były jedynie w szkołach podstawowych i gimnazjach. Ogółem organizowano je w 26,72% szkół w tym : w ciągu całego roku w 19,25% szkół, tylko w okresie zimowym w 7,47% szkół, a korzystało z nich 5,62% uczniów w tym: w ciągu całego roku 4,32% uczniów, tylko w okresie zimowym 1,36% uczniów (Tab. III).

Na terenie 32,49% (361) szkół prowadziły działalność sklepiki i bufety, automaty do sprzedaży w 5,49% (61) szkół oferujące uczniom tych placówek produkty spożywcze, przy czym w automatach można było kupić wyłącznie napoje bezmleczne. Produkty mleczne najczęściej można było nabyć w szkołach średnich zawodowych – w 13,61% placówek oraz policealnych / pomaturalnych – w 10% placówek, a najrzadziej w szkołach podstawowych – w 1,4% placówek. Natomiast owoce najczęściej można było nabyć w liceach ogólnokształcących – w 7,14% placówek oraz gimnazjach – w 6,17% placówek. Dania gorące (hamburger, hot-dog, pizza) w bufetach oferowano w 12,06% szkół, przy czym najczęściej

Tabela 1. Wydawanie ciepłych posiłków w szkołach województwa podlaskiego w 2003 r.
Giving out hot meals in schools of the District of Podlasie in 2003

Typ szkoły	Liczba szkół skontrolowanych	Liczba uczniów w tych szkołach	Liczba szkół wydających ciepłe posiłki		Liczba uczniów korzystających z ciepłych posiłków		Odsetek szkół wydających ciepłe posiłki		Odsetek uczniów korzystających z ciepłych posiłków	
			posiłki pełne	posiłki jednodaniowe	posiłki pełne	posiłki jednodaniowe	posiłki pełne	posiłki jednodaniowe	posiłki pełne	posiłki jednodaniowe
Szkola podstawowa	500	95448	154	58	25171	5890	30,8	11,6	26,37	6,17
Filia szkoły podstawowej	37	811	0	2	0	196	0	5,4	0	24,16
Gimnazjum	196	53081	80	18	10525	2354	40,8	9,18	19,82	4,43
Szkola zasadnicza zawodowa	56	4707	2	2	215	42	3,57	3,57	4,56	0,89
Szkola średnia zawodowa	213	18992	5	6	1936	156	2,34	2,81	10,19	0,82
Liceum ogólnokształcące	70	19167	10	1	1643	34	14,28	1,42	8,57	0,17
Liceum profilowane	56	5097	1	1	512	5	1,78	1,78	10,04	0,09
Szkola policealna/pomaturalna	20	1708	0	0	116	0	0	0	6,79	0
Ogółem	1148	199011	252	88	40118	8677	21,95	7,66	20,15	4,36

Tabela II. Wydawanie napoi w tym napoi mlecznych w szkołach w województwie podlaskim w 2003 r.
Giving out drinks and milk drinks in schools of the District of Podlasie in 2003

Typ szkoły	Liczba szkół skontrolowanych	Liczba uczniów w tych szkołach	Liczba szkół wydających napoje			Liczba uczniów korzystających z napojów			Odsetek szkół wydających napoje			Odsetek uczniów korzystających z napojów		
			w tym napojów mlecznych		ogółem	w tym napojów mlecznych		ogółem	w tym napojów mlecznych		ogółem	w tym napojów mlecznych		ogółem
			cały rok	tylko w okresie zimowym		cały rok	tylko w okresie zimowym		cały rok	tylko w okresie zimowym		cały rok	tylko w okresie zimowym	
Szkola podstawowa	500	95 448	218	7	2	12 191	471	108	43,6	1,4	0,4	12,77	0,49	0,11
Filia szkoły podstawowej	37	811	25	0	0	498	0	0	67,56	0	0	61,4	0	0
Gimnazjum	196	53 081	21	3	0	1330	236	0	10,71	1,53	0	2,5	0,44	0
Ogółem	733	149 340	264	10	2	14 019	707	108	36,01	1,36	0,27	9,38	0,47	0,07

Tabela III. Organizowanie wspólnych śniadań w szkołach w województwie podlaskim w 2003 r.
Organizing in company breakfasts in schools of the District of Podlasie in 2003

Typ szkoły	Liczba szkół skon- trolowanych	Liczba uczniów w tych szkołach	Liczba szkół organizują- cych wspólne śniadania		Liczba uczniów korzystają- cych ze wspólnych śniadań			Odsetek szkół organizują- cych wspólne śniadania			Odsetek uczniów korzysta- jących ze wspólnych śnia- dań			
			ogółem	cały rok	tylko w okre- sie zima- rowym	ogółem	cały rok	tylko w okre- sie zima- rowym	ogółem	cały rok	tylko w okre- sie zima- rowym	ogółem	cały rok	tylko w okre- sie zima- rowym
Szkola podstawowa	500	95448	169	120	49	7483	5644	1839	33,8	24,0	9,8	7,84	5,91	1,92
Gimnazjum	196	53081	17	14	3	873	780	93	8,67	7,14	1,53	1,64	1,47	0,17
Ogółem	696	148529	186	134	52	8356	6424	1932	26,72	19,25	7,47	5,62	4,32	1,3

Tabela IV. Punkty sprzedaży w szkołach oferujące produkty spożywcze w województwie podlaskim w 2003 r.
School buffets being in operation in schools of the District of Podlasie in 2003

Typ szkoły	Liczba szkół skontrolowanych		Szkoły ze sklepikami/bufetami		Szkoły z automatami		% szkół oferujących produkty spożywcze w punktach sprzedaży ¹								
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	produkty mleczne	napoje bezalkoholowe	pieczywo mączne	pieczywo mączne	kanapki	pieczywo cukiernicze	słodycze	dania gorące	owoce
Szkola podstawowa	500	25,4	127	36,73	14	2,8	1,4	25,2	4,8	2,6	24,8	26,0	8,4	4,0	
Gimnazjum	196	33,92	72	41,78	9	4,59	3,57	40,3	6,63	3,57	36,22	37,75	13,77	6,12	
Szkola zasadnicza zawodowa	56	58,57	19	41,78	2	3,57	5,35	37,5	10,71	14,28	32,14	33,92	8,92	1,78	
Szkola średnia zawodowa	213	58,57	89	41,78	19	8,92	13,61	50,7	21,59	14,08	35,68	50,7	15,02	4,22	
Liceum ogólnokształcące	70	14,28	41	58,57	9	12,85	5,71	68,57	28,57	15,71	58,57	61,42	27,14	7,14	
Liceum profilowane	56	25,0	8	32,49	4	7,14	3,57	21,42	1,78	3,35	14,28	14,28	10,71	0	
Szkola policealna/pomaturalna	20	32,49	5	25,0	4	20,0	10,0	45,0	5,0	10,0	25,0	25,0	15,0	0	
Ogółem	1111	32,49	361	32,49	61	5,49	4,86	26,55	9,99	6,66	30,87	33,12	12,06	4,23	

¹ – liczony od liczby szkół skontrolowanych

w liceach ogólnokształcących – w 27,14% placówek, a najrzadziej w szkołach podstawowych – w 8,4% placówek i zasadniczych szkołach zawodowych – w 8,92% placówek.

Napoje bezmleczne, pieczywo cukiernicze i słodczyce uczniowie mogli nabyć w co trzeciej szkole. Najwyższy odsetek szkół oferujących w sklepikach/ bufetach i automatach napoje bezmleczne, pieczywo cukiernicze i słodczyce zaobserwowano w liceach ogólnokształcących (Tab. IV).

DYSKUSJA

Na podstawie wyników badań przedstawianych w piśmiennictwie wynika, że pierwszych śniadań nie spożywa od 11% [7] do 25,4% [2] uczniów, drugie śniadania spożywa od 50% [4] do 85% [5], a przerwy między posiłkami, głównie między śniadaniem a obiadem sięgają nawet do 10 godzin [4]. Przedstawione wyniki własne wskazują, że z pełnych obiadów szkolnych korzystało 20,15% uczniów, a z posiłków szkolnych jednodaniowych korzystało 4,36% uczniów i były one wyższe od wyników przedstawionych przez *Gajewską* i *Ignar-Golinowską* [1]. Zwiększenie liczby uczniów korzystających z ciepłych posiłków oferowanych przez szkoły należy upatrywać w poprawie walorów organoleptycznych posiłków, oferowanie co najmniej dwóch zestawów dań oraz sprawnej organizacji ich wydawania. Możliwość korzystania z napoju stwarzało 36,01% szkół, a z oferty korzystało 9,38% uczniów. Oferta ta była uzupełniana przez punkty sprzedaży zlokalizowane na terenie szkół, które sprzedawały napoje bezmleczne (napoje bezalkoholowe gazowane i nie gazowane) w 26,55% placówek.

Jak podają *Hamulka* i wsp. [2] odsetek uczniów pijących napój w szkole wynosi w zależności od wieku od 73,8% do 100%, a w oparciu o dane *Kąkolowicz-Laskowskiej* [3] od 36% do 70%. Natomiast w oparciu o dane *Suligi* [5] napój w szkole wypijany był przez 65,4% uczniów i częściej przez chłopców.

Jednym z celów operacyjnych Narodowego Programu Zdrowia 1996-2005 r. jest poprawa sposobu żywienia ludności i jakości żywienia między innymi poprzez zwiększenie spożycia napojów mlecznych. W analizowanym okresie z oferowanych przez szkoły napojów mlecznych korzystało w ciągu całego roku 0,47% uczniów i 0,07% uczniów tylko w okresie zimowym, przy czym możliwość spożywania napojów mlecznych stworzono: w ciągu całego roku w 1,36% szkół, tylko w okresie zimowym w 0,27% szkół. Możliwość korzystania przez uczniów z napojów mlecznych uzupełniała oferta punktów sprzedaży w szkołach, dostępnych w 4,86% placówek. W cytowanej wcześniej pracy *Gajewskiej* i *Ignar-Golinowskiej* [1] w 2001 r. w szkołach na terenie całej Polski napój mleczny piło 1,8% uczniów w tym 0,9% uczniów piło go jedynie w okresie zimowym, przy czym możliwość picia napoju mlecznego stworzono w 4,1% placówek. Natomiast badania *Suligi* [5] wykazały, że żadna szkoła podstawowa i gimnazjum środkowo-wschodniej Polski objęta badaniami nie oferowała dzieciom możliwości wypicia mleka.

Najwyższy odsetek szkół w punktach sprzedaży produktów spożywczych oferował słodczyce – 33,12%, pieczywo cukiernicze – 30,87%, napoje bezmleczne (gazowane i nie gazowane) – 26,55%, co niewątpliwie związane jest nawykami żywieniowymi. W przeprowadzonych badaniach oceny indywidualnego żywienia dzieci w wieku szkolnym w szkołach podstawowych w województwie białostockim *Stopnicka* i wsp. [4] stwierdzili, że najbardziej popularnymi produktami spożywczymi spożywanymi przez dzieci w przerwach mię-

dzy posiłkami były słodyczne, a owoce w niewielkiej ilości. Wspólne śniadania organizowano wyłącznie w szkołach podstawowych i gimnazjach, i dotyczyły głównie młodszych uczniów. W odniesieniu do starszych uczniów forma ta nie jest rozpowszechniona i chyba się nie przyjmie. Podobne zjawisko zaobserwowała *Gajewska i Ignar-Golinowska* [1], przy czym w szkołach o wyższym profilu nauczania wspólne śniadania organizowano sporadycznie i tylko w niektórych województwach (małopolskie, łódzkie, podkarpackie, śląskie).

WNIOSKI

1. Posiłki pełne wydawało 21,95% placówek nauczania, natomiast posiłki jednodaniowe 7,66% placówek nauczania. Odsetek placówek wydających posiłki ciepłe malował wraz z wyższym stopniem kształcenia.

2. Z posiłków pełnych wydawanych przez szkoły korzystało jedynie 20,15% uczniów, a z posiłków jednodaniowych 4,36% uczniów.

3. Możliwość spożywania napojów przez uczniów stworzyło 36,01% szkół, a korzystało z tej oferty 9,38% uczniów.

4. Napoje mleczne w ciągu całego roku spożywane były w 1,36% szkół przez 0,47% uczniów. Natomiast napoje mleczne w okresie zimowym spożywane były w 0,27% szkół przez 0,07% uczniów.

5. Z ofertą organizowania wspólnych śniadań w szkołach wystąpiło 26,72% szkół i dotyczyła jedynie szkół podstawowych i gimnazjów, a wykorzystywało ją 5,62% uczniów.

6. Sklepiki/bufety szkolne oraz automaty funkcjonujące w szkołach oferowały głównie słodyczne, pieczywo cukiernicze oraz napoje bezmleczne (gazowane i niegazowane).

R. Szczerbiński, K. Makowska, P.G. Szczesiul

GIVING OUT EXTRA MEALS TO CHILDREN AT SCHOOL IN THE DISTRICT OF PODLASIE IN YEAR 2003

Summary

The aim of this article was to evaluate the access of school children to different forms of school lunch programmes in a range of schools in the District of Podlasie. Substantial materials for this study were provided for by MZ 53 reports for the year 2003, which mainly concerned problems associated with hygiene of primary and secondary school children, as well as supplementary reports compiled by Regional Disease Control Centres in the District of Podlasie. In the area of Podlasie school meals were served as full and one-dish lunches. 21.95% of all the schools served full lunches, 7.66% schools served one-dish lunches, with secondary and primary schools constituting the highest percentage. 20.15% of the pupils took advantage of full lunches, 4.36% of one-dish lunches. 264 schools put forward a motion of serving drinks, which constitutes 36.01%. The above mentioned drinks were mostly served in the country branches of primary schools (67.56%) and primary schools (43.6%), rarely in secondary schools (10.71%). In the schools of higher academic standard pupils were offered no drinks. Milk drinks were available all through the school year in 1.36% of schools (0.47% pupils took advantage) and 0.27% of schools in the winter season (0.07% pupils took advantage). 26.72% of all the institutions suggested organizing in-company breakfasts in schools, and these were solely primary and secondary schools. School buffets were in operation in 32.49% of schools and 5.49% of schools had sweets and drinks machines vending pastry, fizzy and still drinks.

PIŚMIENNICTWO

1. *Gajewska M., Ignar-Golinowska B.*: Ocena żywienia uczniów w Polsce na podstawie danych stacji sanitarno-epidemiologicznych za 2001 rok. Roczn. PZH 2003, 54, 183-196.
2. *Hamulka J., Gronkowska-Senger A., Witkowska K.*: Częstość spożywania i wartość energetyczna śniadań uczniów wybranych szkół podstawowych w Warszawie. Roczn. PZH 2000, 51, 279-290.
3. *Kąkolowicz-Laskowska B., Kwiatkowska B., Piekarska J.*: Śniadania uczniów jako wykładnik zdrowia i stylu życia; w: Mierniki zachowań Zdrowotnych. Materiały Krajowej Konferencji Naukowej, Warszawa 2000, 41-47.
4. *Stopnicka B., Szamrej I. K., Jerulank I.*: Ocena indywidualnego sposobu żywienia dzieci w wieku szkolnym w szkołach podstawowych województwa białostockiego. Żywność Żywienie a Zdrowie 1998, 4, 392-400.
5. *Suliga E.*: Częstość spożycia pierwszych i drugich śniadań wśród dzieci wiejskich. Roczn. PZH 2003, 54, 213-220.
6. *Szponar L., Turlejska H., Wolnicka K.*: Obiady szkolne. Zalecenia, jadłospisy i receptury dla żywienia zbiorowego dzieci i młodzieży w placówkach oświatowo wychowawczych. IŻŻ, Warszawa 1999.
7. *Woynarowska B.* (red.): Zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach. Raport z badań przeprowadzonych w 1994 roku IMiDz, Warszawa 1996.

Otrzymano: 2004.04.13